

Katalysatoren Grundtvig

Lea Grosen Jørgensen

Edward Broadbridge og Hans Raun Iversen, *Grundtvig. Biografi og breve*, Aarhus Universitetsforlag 2023, 568 sider, 399,95 kr.

Det er langt fra første gang, at en biografi om Grundtvig eller en samling af hans breve udkommer. Men med Edward Broadbridge og Hans Raun Iversens *Grundtvig. Biografi og breve* (2023) er det første gang (så vidt jeg er orienteret), at en biografi med dertilhørende breve er samlet i ét værk. Her er tale om en gennemarbejdet bog, som ikke alene præsenterer et vel-formidlet og overbevisende portræt af Grundtvig, men samtidig tilbyder en grundig kommenteret liste af relevante kilder. På den måde henvender udgivelsen sig til både Grundtvig-kyndige læsere såvel som alment interesserede, der ønsker at lære forfatteren bedre at kende og få et overblik over hans reception, relevans og den dertilhørende Grundtvig-forskning. At Broadbridge og Iversen har nedfældet så megen information og kildemateriale i én enkelt bog på lidt under 600 sider, er lidt af en kraftpræstation, hvorfor dens mangler er få og ofte er et spørgsmål om formaliteter.

Denne biografi udkommer samtidig på engelsk og fungerer dermed som en afslutning på serien *N.F.S. Grundtvig: Works in English* (2011-23), også udgivet af Aarhus Universitetsforlag. Skønt biografien er baseret på seriens emneinddeling, kan den sagtens læses isoleret, ikke mindst fordi den har rige kildehenvisninger og finder en god balance mellem Grundtvigs egne tekster, deres historiske kontekst og efterfølgende forskning. Den danske version kompenserer dog for visse områder, som den engelske nedprioriterer, f.eks. udelades danske kilder for at appellere til et internationalt publikum. Dette giver god mening og viser både, hvordan forfatterne gør sig bevidste om deres målgruppes forforståelse, og at de ser mulighederne i de forskellige sprogudgaver frem for begrænsninger.

Bogen falder groft sagt i to dele: Den første del består af et kort forord af Ove Korsgaard efterfulgt af en redegørelse over forkortelser, før bogens egentlige kerne, biografien (bestående af 20 kapitler), begynder. Denne sektion starter med indledning af Broadbridge og Iversen og slutter med

en liste over andre biografier og kilder om Grundtvig. Bogens anden del indeholder 70 breve i udvalgt, hvoraf 65 er fra Grundtvigs hånd, og nogle er forkortede. Derefter følger sider med noter, en lang og fyldig litteraturliste og appendikser over hhv. Grundtvigs mindesmærker, adresser, efterkommere, en kronologisk oversigt over hans politiske karriere samt de danske konger og dronninger og sjællandske biskopper i hans levetid. Endelig er der indekser opdelt efter Grundtvigs værker, personer fra hans omgangskreds såvel som historiske individer (f.eks. Gorm den Gamle og Irenæus), relevante geografiske steder, forfattere, bibelske referencer og generelle emner. De sidste sider består af en illustrationsliste opdelt efter biografens 20 kapitler.

Korsgaards forord opridser Grundtvigs samtid, hvilket Grundtvig selv rammende betegnede som en overgangstid, med særlig vægt på 1800-tallets krige og Danmarks udvikling fra helstat til nationalstat. Dette spor fortsætter i Broadbridge og Iversens indledning, hvor de ud over at skitsere den franske revolutions efterveer og Grundtvigs bekymring herom præsenterer bogens vinkel og opbygning.

Med nøgleordet katalysator ønsker forfatterne at indfange Grundtvigs person og hans betydning for både sin egen tid og eftertiden. Som de bemærker, tager de med denne indfaldsvinkel bestik af de sidste års sammenlignende studier, der både udvider konteksten omkring Grundtvig og demonstrerer, hvorfor hans budskaber vandt gehør i netop 1800-tallets Danmark.

Biografien kan dermed læses i forlængelse af en antologi som *Mythology and Nation Building: N.F.S. Grundtvig and his Contemporaries* (2021) fra samme forlag. Med ordet katalysator vil Broadbridge og Iversen indfange dobbeltheden i Grundtvig, i og med at han på den ene side spejler sin samtid og på den anden side gør sig flere indsigter, der nemt kan diskuteres på et mere universelt plan. Indledningens kommentar om, at "Grundtvigs liv kan ses som en lang række rejser ind i forskellige sider af livet og virkeligheden i alle deres dimensioner" (12), kan også minde om formatet i Anders Holms introduktionsbog fra 2018 (oversat til engelsk, *The Essential Grundtvig* i 2019), hvor hvert kapitel i kraft af sin overskrift fremstiller en specifik side af Grundtvig. I stil med Holm integrerer denne biografi også teksteksempler undervejs for at illustrere Grundtvigs fordybelse i vidt forskellige områder og i nævnt rækkefølge: følelseslivet, poesien, mytologien, kristendommen, historien, livsfilosofien, menigheden, gudstjenesten,

samtiden, folkelivet, oplysning, huslivet, kærligheden og politikken. Med denne kronologi forsøger bogen at besvare spørgsmålene: "Hvordan kunne personen Grundtvig få denne virkning i Danmark i 1800-tallet? Hvad kan vi lære af det og af ham? Og sidst, men ikke mindst: Hvad er han for et menneske?" (12). Efter endt læsning er jeg ikke i tvivl om, at Broadbridge og Iversen besvarer spørgsmålene med en velovervejet ekspertise, som også tillader dem at diskutere deres egen vinkel og resultater. Men som jeg vil komme ind på senere, er der dele af Grundtvigs virke, jeg kunne have ønsket at få mere udfoldet, ikke mindst af hensyn til den almene læser.

Indledningen slutter med en refleksion over kunsten at skrive biografisk. Med henvisning til den nyeste danske Grundtvig-biografi af Finn Abrahamowitz fra 2000 skriver Broadbridge og Iversen, at man kun kan forstå en person ud fra sine egne erfaringer. Ved at synliggøre deres kildemateriale vil de åbent vise læserne, hvordan de når frem til deres fortolkninger af Grundtvig, der, som de fleste eksperter ved, ofte sloges med sig selv og korrigerede sine holdninger. Forfatterne betegner deres egen metode som demokratisk. Jeg har stor respekt tilovers for, at de fra starten indrømmer vanskeligheden ved at præsentere personen Grundtvig og inviterer læseren til kritisk at bedømme deres forsøg på at tydeliggøre "forholdet mellem fremstilling og fortolkning" (15).

Næsten alle kapitler i biografien indeholder en overskrift sammen med årstal, der strækker sig over ca. fire-ti år og udgør omkring 15-20 sider, hvilket er en læsevenlig og overskuelig opsætning. Kapitlerne indeholder også krydshenvisninger, hvormed forfatterne hjælper læseren til at se tråde i Grundtvigs tænkning og bedre forstå, hvordan hans idéer udvikler sig eller genopvækkes i løbet af hans liv. Personligt var jeg begejstret for de første kapitler om Grundtvigs barndom og ungdom på Sjælland og i Jylland, da forfatterne her mestrer at omsætte kilder og dagbøger til et narrativ, hvor den historiske kontekst elegant indflettes. Såsom da det første kapitel opridser et typisk landsbyliv med inddragelse af landboreformerne og traditionelle kønsroller og dernæst forklarer, hvordan disse indgik i transformationen fra stændertid til folketid og tilsammen formede Grundtvigs opvækst, kongetroskab og hans senere fortale for slavernes og kvindernes emancipation. Som en hyppig Grundtvig-læser, der ofte har haft svært ved at se manden bag de komplekse tekster, han skrev, var det en stor befrielse at få leveret detaljerige beretninger om hans tid på præstegårdens skole, Aarhus Latinskole og Københavns Universitet, samt hvordan hans

uddannelse præges af vigtige mentorer som Laurids Feld, venskabet med Peder Nikolaj Skougaard, men også af isolation og fremmedgørelse over for sine medstuderende.

Broadbridge og Iversen formidler bedst, når de tegner et scenisk portræt af Grundtvig og enten i samme eller et senere kapitel bruger selvsamme scene til at opspore dele af hans holdninger. Det gælder bl.a. Grundtvigs anke over den rationalistiske overvægt og manglen på historisk ånd i universitetsverdenen, skønt han forstår grunduddannelsens forudsætninger og betydning for sit senere arbejde med teologi, kirkehistorie og sprog. Forfatternes evne til at synliggøre forholdet mellem fremstilling og fortolkning kommer senere til udtryk med beskrivelsen af Grundtvigs skrøbelighed og temperament under Egeløkke-opholdet: På grund af sin underviserrolle falder Grundtvig nemt for forestillingen om, at han er en slags fader for Carl og derfor føler sig berettiget til at få sin forelskelse i Constance Leth gengældt. Analysen af Grundtvigs naivitet og forbehold er sympatisk, ærlig og demonstrerer, hvordan han trods sin opfindsomhed og intelligens langt fra var en helgen og endda ofte var bevidst om sin egen selvovervurdering.

Grundtvigs erkendelser på Egeløkke leder forfatterne hen på hans interesse for litteratur og historie og hans indlemmelse i Københavns kulturliv i årene 1808-11. "Maskeradeballet i Danmark" (1808), *Nordens Mytologi* (1808), *Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord* (1809) og *Kvædlinger* (1815, bogens titelblad optræder som illustration) inddrages til at beskrive Grundtvigs asarus og give læseren et indblik i hans litterære virke. Som litteraturhistoriker opdagede jeg imidlertid, at forfatterne lagde mest vægt på kritikeren frem for forfatteren Grundtvig. Denne prioritering er mere end forståelig, da Grundtvig jo er kendt for at skrive som modreaktion til flere af sine samtidige (Sune Auken har derfor omtalt ham som lejlighedsforfatter).

Dog savner jeg i dette kapitel tekstuddrag fra et eller flere af de pågældende værker, så læseren på egen hånd kan se, hvordan Grundtvigs symbolske og unikke sprogstil kommer til udtryk – som når han genfortæller et Eddadigt eller omsætter historien om Harald Blåtand til replikudvekslinger. Når forfatterne senere erklærer, at "Grundtvig er digter, måske Danmarks største digter" (217), ærgres jeg over, at hans digteriske forsøg ikke får mere plads i form af tekstuddrag, der giver læseren mere lov til at drage sine egne konklusioner om Grundtvigs skrivestil. I stedet

koncentrerer kapitlet sig mere om hans fire tætteste venner på Valkendorfs Kollegium, Povl Dons, Christian Molbech, Frederik Christian Sibbern og Svend Borchmann Hersleb, og ikke mindst Grundtvigs krise ved årsskiftet 1810-11. Endnu en gang demonstrerer forfatterne deres demokratiske fremstillingsform, da de redegør for og efterfølgende kritiserer Thorkild Kemps biografiske læsning af krisen og foreslår, at det hverken er den håbløse forelskelse i Constance eller begejstringen for nordisk mytologi, som afgør Grundtvigs forhold til kristendommen: "Tværtimod bidrager de begge til at vække Grundtvig fra den nedkøling, som forholdet til kirken er lagt i under uddannelsen i rationalismens tid" (124). Broadbridge og Iversen tager her tråden op fra de tidlige kapitler om Grundtvigs uddannelse, hvor han dannes i og samtidig danner sig en kritik af oplysnings-tidens lærdomsidealer. I samme ombæring introducerer forfatterne den maniodepressive sygdom, der fremover vil præge Grundtvigs liv og efterlade et aftryk på Grundtvig-forskningen, hvad biografien senere uddyber.

De næste kapitler skildrer Grundtvigs lutherske drejning, hans forlovelse med Lise og hovedtrækkene i hans menneske- og historiesyn, samt hvordan begge influeres af Bibelen. *Verdenskrøniken* (1812) og *Roskilde-Riim* (1814) er nøje udvalgte for at fremvise Grundtvigs polemiske udtryksform, der vækker en så litterær forargelse, at hans venskab med Molbech opløses. Jeg er især taknemmelig for, at forfatterne dedikerer et kapitel til Grundtvigs oversættelses- eller fordanskningsarbejde, efter at han nedlægger sin prædikevirksomhed. Hans oversættelsesmantra opsummeres skarpt med formuleringen om, at teksten skal "være mere mundret end ordret" (147), altså at den skal appellere til hjertet og være tilgængelig for menigmand. Her kommer Grundtvigs interesse for og kendskab til lokaldialekter i Udby og Thyregod ham til gode, hvilket Broadbridge og Iversen minder læseren om ved at henvise til tidligere kapitler. Men skønt de begge forklarer modtagelsen af Grundtvigs danske udgaver af Saxos Danmarkskrønike, Snorres norske kongekrønike og Beowulf-kvadet på datidens bogmarked og værkernes betydning for Grundtvigs organiske blik på historien, undrede jeg mig igen over, at kapitlet ikke medtog konkrete tekstuddrag. Heller ikke efterklangsdigtene i *Danne-Virke* (1816-19) får nok opmærksomhed, skønt de ellers kunne uddybe Grundtvigs historiesyn, oversættelsespoetik og opgør med romantikkens filosofi.

Til gengæld præsenterer forfatterne en god gennemgang af *Danne-Virke*-teksten "Paaske-Lilien" (1817), før de bringer en beskrivelse af Grundt-

vigs ægteskab med Lise. Afsnittet er desværre knap så dybdeborende som analysen af Grundtvigs forhold til Constance. Dertil fandt jeg det mærkværdigt, at forfatterne heller ikke gjorde læseren opmærksom på, at Grundtvigs oversættelsesarbejde delvist opstod på opfordring af hans læge, hvad Jette Holm, Helge Kjær Nielsen og Ruth Østerbo har fremlagt i *Nypagts-Bogen. Grundtvigs nytestamentlige oversættelser* (2018). Det kan virke som lidt af en spildt mulighed, da kapitlet jo ellers kunne bruge fordanskningerne til at diskutere dele af Grundtvigs psyke og personlighed yderligere, og hvordan hans oversættelsesarbejde besad et terapeutisk formål.

Kapitlerne om Grundtvigs teologiske og politiske nyorientering introducerer læseren for en række kanoniske tekster, herunder "De Levendes Land" (1824), *Nyaard-Morgen* (1824), *Kirkens Gienmæle* (1825) og uddrag fra Grundtvigs prædikener i 1820'erne. Komplexiteten i hans digtning forklares med inddragelse af forskning fra Jørgen I. Jensen og Flemming Lundgreen-Nielsen, hvorefter forfatterne diskuterer Grundtvigs fascination af og opgør med Henrik Steffens og derigennem romantikken. Jeg var positivt overrasket over, at Broadbridge og Iversen anerkender den romantiske (og dertil middelalderistiske) strømning i Grundtvigs digtning samt kunstsyn og ovenikøbet tilstår, at Grundtvig er "bedst som digter, når han slår sig løs som netop romantisk digter" (176). Med denne påstand blander biografien sig i et omdiskuteret område inden for den litterære Grundtvig-forskning, hvilket er både modigt og beundringsværdigt og forhåbentligt vil få den interesserede læser til at opsøge Jensen, Lundgreen-Nielsen og andre relevante forskere.

Grundtvigs selvzensur, embedsnedlæggelse og de efterfølgende englandsrejser i 1829-31 beskrives som vendepunkter. Især sidstnævnte fremhæves som afgørende for Grundtvigs friheds- og folkekoncepter, mens *Nordens Mythologi* (1832) betegnes som udtryk for Grundtvigs organiske udviklingstænkning og ligestilling af nordisk og græsk mytologi. Senere beretter kapitlerne om Grundtvigs syn på skolevæsenet (godt forklaret med en model lånt fra Korsgaard), naturvidenskabens nytteværdi og dåbsritualet. Igen er forfatterne gode til at påpege Grundtvigs hykleri, hvad angår sønnerne Johan og Svend, og hvordan nogle af deres uoverensstemmelser skyldes fadersynet i Grundtvigs generation.

Grundtvigs "nyskabelse" i forbindelse med hans møde og senere ægteskab med Marie Toft er endnu et højdepunkt i biografien, da forfatterne

anvender Grundtvigs personlige udvikling til at rejse en større diskussion om kvindespørgsmålet i samtiden. Hans læsning af Mathilde Fibigers *Clara Raphael* (1850) i 1851 bliver sammen med slavernes rettigheder brugt som eksempler på Grundtvigs indtræden i det politiske liv og hans gryende folkeoplysningsprojekt. Folkehøjskolens åbning i 1856, den store salmeproduktion og værker som *Den Christelige Børnelærdom* (1868) og *Kirke-Speil* (1871) eksemplificerer ligeledes den massive indflydelse, Grundtvig opnåede i sine sidste år. Hertil gør Broadbridge og Iversen opmærksom på, at konservative og moderne overbevisninger kæmper mod hinanden hos Grundtvig. Deres kapitel om Grundtvigs død vender tilbage til hans psykiske ustabilitet og maniske overspændthed, men kontrasterer dette med en scenisk skildring af hans meget udramatiske død i stolen ved siden af en kaffekop.

Biografiens sidste tre kapitler tegner et samlet portræt af mennesket Grundtvig, hvor forfatterne får bedre lejlighed til at fremstille deres tolkning. Endnu en gang lykkes det dem at anerkende Grundtvigs idiosynkratiske budskaber, og hvordan samtidige beretninger tyder på, at han var sammensat af skarpe kontraster. Hvor jeg kan betvivle værdien af at inddrage et fødselshoroskop, er jeg til gengæld mere imødekommende over for henvisningerne til psykiateren Hjalmar Helweg, som tilbage i 1918 diagnosticerede Grundtvig som maniodepressiv. Det klæder især kapitlet, at Broadbridge og Iversen udstyrer deres redegørelse af Helweg med en række indvendinger og perspektiveringer til senere diagnosticeringer foretaget af Ulrich Vogel og Abrahamowitz. Forfatterne sammenfatter overbevisende, at kampen foregår inde i Grundtvig, men at denne kamp også skal ses i lyset af den kampplads, der udspillede sig hans samtid. De er ikke blege for at påpege de sympatiske såvel som de usympatiske træk i Grundtvigs personlighed, og det er velkomment. For mange biografier forfalder til at idyllisere deres hovedperson, ikke mindst når denne har haft massiv samfundsmæssig betydning og er på ufarlig stor historisk afstand af biografiens forfattere.

I kapitlet "Grundtvig som Danmarks katalysator" trækker Broadbridge og Iversen på Thorstein Balles betegnelse af de seks Grundtvig-figurer og introducerer i samme omgang otte forskellige kanaler, der på hver sin vis optog Grundtvig. Dette er en god metode til at vise læseren de mange facetter af Grundtvig, og hvordan diverse faser af hans liv og dertilhørende interesser både spejler og omvendt influerede Danmark dengang – og nu.

De to forfattere gennemgår trinvis de efterklange af Grundtvig, som man finder i Danmarks sangkultur, folkekirke, velfærdssamfund og foreningsliv, hvorefter de bringer en lige så imponerende oversigt over Grundtvigs virke i udlandet: Af indlysende årsager, og som Broadbridge og Iversen selv påpeger, er det højskolerne og dermed Grundtvigs politisk-pædagogiske tænkning, der har vist sig at have mest slagkraft uden for Danmark og derfor dominerer kapitlet. Listen over lande og kontinenter med Grundtvig-inspirerede højskoler og voksenuddannelsesforløb er forholdsvis lang og vil sikkert overraske langt de fleste læsere.

Grundtvig. Biografi og breve rummer underholdende og oplysende portrætlæsning, der forholder sig kritisk til personen Grundtvig og aktivt trækker på relevant forskning for at sætte biografien ind i et bredere perspektiv. Bogen skal roses for ikke kun at henvise til bøger, men også for indledningsvist at gøre læseren opmærksom på de digitale udgivelser og pædagogiske indledninger på grundtvigsværker.dk. Bogens styrke er dens sceniske og empatiske såvel som kritiske skildring af Grundtvig samt dens imponerende referencehåndtering, der ikke alene underbygger, men også kontrasterer bogens egne udsagn og giver læseren et overblik over forskellige forskningstendenser. Skønt der er en spændvidde i biografens emner og fokusområder, fornemmede jeg dog som læser, at forfatterne i især den sidste halvdel nedtonede flere af de sceniske beskrivelser og gav mere plads til Grundtvigs kirkesyn og teologi. Mit skøn er, at Broadbridge og Iversen prioriterer således, fordi de vil gengive kristendommens dominans i Grundtvigs liv. Hvor jeg forstår og respekterer denne indstilling, spekulerer jeg på, om dette mindsker bogens underholdningsværdi for den almenne læser, som kan blive forvirret over de ellers velskrevne, mere teoretisk funderede afsnit.

Endelig er der bogens opdeling i to: Selv om Broadbridge og Iversen allerede i deres indledning påpeger, at de i alt 70 breve kan læses som en biografi i sin egen ret, savner jeg en forbindelse mellem biografens 20 kapitler og brevene. Dette kunne være opnået, hvis kapitlerne inddrog brevuddrag i højere grad eller blot henviste til et brev, der illustrerede eller italesatte nogle af de temaer eller begivenheder, der blev diskuteret i det pågældende kapitel (under min læsning noterede jeg mig, at forfatterne kun én enkelt gang i kapitlets brødtekst henviste til et brevnummer). På den måde kunne biografien blive kædet bedre sammen med Grundtvigs egne ord og private udvekslinger med personer, som læseren også ville

kunne slå op i appendikser og indekser. Men disse er imidlertid mangler, jeg efterspørger som litteraturhistoriker, og som på ingen måde forstyrrede min overordnede læsning. Herfra skal der lyde en stor tak til Broadbridge og Iversen for at have skrevet en bog, som har fået mig til at se mennesket Grundtvig i al sin kompleksitet.
